

Kazimiras Bogdanas
Kuopos būrio vadas, 24 m.
Liepos 20 d.

Prasideda. Beveik du mėnesius lauktas momentas artėja. Anksčiau atrodė, kad susitaikiau su ta mintimi, kad važiuoju į Sibirą, bet dabar tik suprantu, kad tikrasis suvokimas, kad važiuoju ten, apėmė tik šį rytą. Jaudina ta mintis, kad nepraeis nei para, o mes dėsime kojas ant Sibiro žemės. Niekada nesu keliavęs toliau, o dar su tokiu tikslu!...

Renkamės visi po truputį LiJOT biure. Su visais šiais veidais, matytais vos kelis kartus, teks praleisti ateinančias dvi savaites. Norėtūsi, kad grįžus į Vilnių mus sietų stiprus ryšys, paremtas bendra patirtimi.

Tradiciskai, kiekviena šio projekto ekspedicija savo kelią pradeda eidama į traukinių stotį per Aušros Vartus. Mes ne išimtis. Tikima, kad lietus – tai Šventosios dvasios palaiminimas. Kelią iki geležinkelio stoties mus gerai „laimino“ apsiniaukęs dangus – stotį pasiekėm sumirkę. Tai sudėjus tikiuosi, kad ir visą ekspediciją mus lydės Aukščiausiasis.

Stotyje mus pasitinka gražus būrys žmonių. Viskas paruošta spaudos konferencijai, prieš akis išnyra sudėta viena septyniolikto ekspedicijos nario dalis. Tai kryžius. Įdomu kaip mes su juo susistvarkysim visos ekspedicijos metu – ar tai taps kančia, našta ar visus mus vienijančiu veiksmu?

Užsitęsęs spaudos konferencijai vos spėjame į traukinį. Gal ir gerai, nes nereikėjo su visais ilgai atsisveikinėti. Pasiskirstom vietas traukinyje. Atsisėdu su vienu iš paslaptiniausių ekspedicijos dalyvių – Kęstučiu. Neteko prieš ekspediciją su juo bendrauti. Pralaužti ledus mums padėjo šalia mūsų sedėjusi maskvietė su anūke, kuri netikėtai pradėjo su mumis

bendrauti lietuviškai. Ji, pasirodo, yra ištekėjusi už ruso ir jau 40 metų gyvena Maskvoje. Beveik visą kelią turėjom labai įdomų pokalbį. Ji pasakojo, kad kiekvienais metais grįžtanti į Lietuvą paatostogauti ir vežanti su savimi savo anūkę, parodyti, kaip gražu Lietuvoje, koks čia geras maistas. Visą laiką aplanko jos vaikystės vietas Vilniuje. Žinau, kad Sibire teks bendrauti su vietiniais lietuviais, o šis pokalbis tarsi tapo gera treniruote.

Daug įspūdžių ir pamąstymų pirmai dienai.

Liepos 21 d.

Pasitinka visu savo grožiu Maskva. Važiuojame link Lietuvos ambasados. Visus mus svetingai pasitinka įgaliotasis ministras Jonas Grinevičius. Labai šiltas žmogus, padėjęs mums pasijusti labai laukiamais ambasadoje. Parodome atsivežtą kryžių, sugiedame kartu kelias dainas. Geras jausmas pabūti lietuviškoje salelėje tokiam milžiniškame mieste. Turime šiek tiek laiko iki skrydžio.

Lankome Maskvą. Maskva didelis ir įspūdingas, pilnas kontrastų miestas. Daug įvairaus laikmčio statinių – mažytės cerkvelės gaubia sovietinės statybos monolitai, o už jų kyla naujai statomi dangoraižiai. Aplankome Kremlių ir kitus aplinkinius objektus, tokius, kaip Raudonąją aikštę, Lenino mauzoliejų ir pan. Labai skirtingi visų vertinimai. Vieniems Maskva palieka pasigėrėjimo, kitiems – tuštybės pilno miesto įspūdį. Man tai miestas su įvairialype praeitim ir dabartim, kuri atspindi architektūroje, žmonėse.

Oro uoste atliekame visus formalumus, susijusius su skrydžiu. Suvyniojam kryžiaus dalis į miegojimo kilimėlius. Šiek tiek neramu, nes bijom, kad dedant į bagažo skyrių jo nesulaužytų ar kitaip neapgadintų. Išryškėja stiprūs komandinio darbo bruožai – visi, suprasdami šio

kryžiaus svarbą, aukoja savo kilimėlius, stropiai sudeda dalis, organizuoja jo apvyniojimą polietileno juoste.

Pakilus po 5 val. laukia nusileidimas krašte, kuriame praleisime ateinančias beveik dvi savaites, krašte, kuriame laukia darbas išlaikant gyvą atmintį.

Liepos 22 d.

Borisas – toks mūsų vairuotojo vardas. Labai nuoširdus ir paslaugus žmogus. Visą kelią iki Abakano (Chakasijos sostinės, nes nusileidome Krasnojarske, apie 400 km. nuo Abakano) turėjau labai įdomų pokalbį su juo. Palietėm labai daug įdomių temų, susijusių su politika, ekonomika, istorija. Kaip iš pokalbio sužinojau, jis, sužinojęs apie mūsų ekspediciją, pats nusprendė vairuoti autobusą pirmyn ir atgal. Viskas gal ir būtų tvarkoje, bet turint omeny, kad jis yra įmonės, kuri turi 38 autobusus, direktorius, tai pamalonino. Tikiuosi, tokių atviraširdžių žmonių dar sutiksime.

Gamta, tiksliau miškai, važiuojant iš Krasnojarsko, labai panašūs kaip Lietuvoje, tik vietovė šiek tiek labiau kalnuota. Prieš kertant Chakasijos ribą prasideda stepės ir tęsiasi iki pat Abakano. Nedidelių kalnelių, apaugusių žole ir mažomis beržų giraitėmis, vaizdas lydi visą kelią. Šie vaizdai pakeitė mano įsivaizdavimą apie Chakaciją. Tyrinėdamas senas nespaltotas nuotraukas galvojau, kad susidursime su daugiau į mėnulį panašiu kraštovaizdžiu – daug akmenų, kalnelių, mažiau žolės. Pakeičiau savo nuomonę ir pakeliui grožiuosi peizažu.

Abakane apsistojame viešbutyje DRUŽBA, kur prasideda mūsų draugystė su ekspedicijos kelrodžiu Gintautu Alekna. Nedrąsiai spausdami ranką susipažįstame. Visi atrodo stengiasi išlaikyti atstumą, nes daug kas yra apie jo būdą girdėję įvairiausių atsiliepimų, bet, atrodo, pirmas įspūdis geras.

Taigi esu lietuvis Sibire, bet tuo Sibiro nenustebinsi. Sibiras, tiksliau Chakasija, matė ne vieną atitremtą lietuvį, kuris paliko čia savo pėdą.

Liepos 23 d.

Šiandien buvo labai ilga diena. Pirkome įvairius įrankius ir priemones kapų tvarkymui, bei kryžiaus statymui. Neradome reikiamos armatūros strypų kryžiaus sutvirtinimui ir įbetonavimui. Nusprendėme su Eugenijumi ją žūtbūt surasti ir pradėjome orientacinį žygį po Abakaną. Kur tik nueinam, į kokią ūkinių prekių parduotuvę, mus siunčia vis kitur ir kitur, kol galiausiai pasiekiamo Abakano pakraštį – metalo konstrukcijų pardavimo vietą. Bet ir ten nėra! Ir vėl mus siunčia dar toliau, kur galų gale randam, bet ir tai beveik išmetimui skirtas atraižas. Sukorėme keliolika kilometrų, bet radome!

Pagaliau pamatėme pirmąsias kapines Askize. Puolame jas tvarkyti ir akimirksniu tie keli kapeliai, kuriuos sutvarkėme, pasirodo visu gražumu – kryžius laikosi tvirtai, nėra bjaurojusių vaizdą piktžolių. Malonu matyti tas pirmąsias kapines, nes tai tarsi riboženklis, žymintis mūsų realių darbų pradžią. Dar teko aplankyti vienas kapinaites nuo Imeko gyvenvietės. Po to ten ir apsistojome.

Pamatėme tikrą chakasišką kaimą – palaidos kiaulės bėgioja kaimo gatvėmis, kelius tveria laisvai bindzinėjančios karvės, arkliai autobusų stotelėse poilsiauja, matyti tik vienas kitas žmogus. Kaimelyje pasitinka ranką sveikinamai iškėlęs Leninas ir žmonių akys, kurių tu nematai, bet jauti, kad esi visą laiką stebimas. Apima jausmas, kad laikas čia sustojęs.

Nuvaikę kelis arklius įsikuriam pirmąją stovyklavietę. Po šios dienos, nors ir buvo ji ilga, nesijaučiu pavargęs. Tai yra dėl to, kad daug pamačiau ir patyriau. Pradedu suprasti, kodėl tremtiniai atvežti į Chakasiją pamėgo šį kraštą. Nes čia buvo gražu ir gera.

Liepos 24 d.

Šalia Imeko gyvenvietės, kur buvome apsistoję yra du dailūs išsišokę kalniukai, primenantys moteriškus apvalumus (kaip po to paaiškėjo, Imekas chakasiškai tai ir reiškia). Nuo tų kalniukų gražiai atsiveria visos gyvenvietės vaizdas. Aš, Stasė, Monika ir Benas sužavėti kraštovaizdžio nusprendėme pasitikti ant vieno iš tų kalniukų saulę. Taip ir padarėme. Rytė vos ne vos atsikėlė, dar nuo miego traiškanotomis akimis, užsiropštė į pačią viršūnę. Be galo gražų Chakasijos peizažą nudažė rytiniai saulės spinduliai. Už 20-30 kilometrų nuo tos kalvos, šiaurės vakarų kryptimi, yra gyvenvietė Kizlasas. Į ją buvo išstremta prieš man išvykstant į ekspediciją mano kalbinta kaimynė. Gal net matosi tos vietovės kalvų viršūnės? Būtų be galo malonu ją pradžiuginti dabartinėmis tos vietos nuotraukomis, bet gaila, tai neįtraukta į mūsų kelionės maršrutą.

Mūsų manta kuo toliau, tuo labiau sunkėja. Abakane be to, kad nusipirkome įrankius, dar vežamės ir maišą cemento. Iš šono greičiausiai atrodome, kaip keliaujantys statybininkai, taip sukeldami vietiniams gyventojams dar daugiau klausimų.

Imeko kapinaitėse turime nemažai darbo. Kapinaitėse yra keli įspūdingo dydžio kryžiai, kuriuos sutvarkome ir pastatome. Išjauname taip pat krūmokšnius, kurie ten labai suvešėję. Jaučiuosi tarsi prikėlinėdamas atmintį. Atrodo, jau seniai apleistus ir nelankomus kapus išlaisvinę iš augmenijos gniaužtų, mes parodome, kad ir čia gyventa lietuvių, žmonių, kuriems šis kraštas ne savo noru tapo antraisiais namais.

Nuvykę į Taštipą susitinkame su vietine administracija, kur mus labai pagarbiai priima ir pristato šį Chakasijos regioną. Turime labai šiltą ir malonų pokalbį. Kažkas įdomumo dėlei paklausė, ar Taštipas turi televiziją. Mus lydėjęs asmuo pasakė, kad planuojama, kad bus penktadienį... Tik neaišku kurį.

Tenka pakalbėti su vietine pardavėja. Pasakome, kad esame lietuviai. Ji: „Lietuviai? A! Geri žmonės... Lietuviški kryžiai Imeke (kur dar šiandien buvome). Buvo dar gyvų, bet jau atrodo nebėra.“ Neslėpsiu, toks jos atsiliepinimas apie lietuvius paglosto ausį. Supranti, kad gali didžiulis ne tik tuo, kad atitremti lietuviai paliko iki šiol atmenamas įspūdingas kapinių puošimo tradicijas, bet taip pat su vietiniais elgėsi pagarbiai ir apie juos išliko graži atmintis.

Pasiekėme Balachtašą. Mus atvežė tartantis autobusiukas su nuolat įjungtu tokiu stipriu šildymu, kad net sėdėjome visi ant kėdžių atlošų, nes žemiau buvo neįmanoma tverti karščio. Apsistojame pievoje. Aplinkui kalnai, apaugę miškais. Pievos pakraštyje, ant kalno šlaito, šalia upelio matosi mediniai aptvarai. Tai kažkada buvusio ir lietuviškos apgyvendinto kaimo vienintelės liekanos. Vadovas įspėja, kad laukia tikrai nemažas darbas, nes laukia didelės kapinės. Nekantrauju.

Užlipu ant šlaito pasigrožėti vaizdais. Užgniaužia kvapą. Tolumoje matyti kalnai, kuriuos supa mažesni kalneliai, pasipuošę girių vainikais, tolumoje rausta dangus. Aplink esanti gamta labai primena lietuvišką. Pradedu žiūrėti į Sibirą šiek tiek kitoniškai. Anksčiau man Sibiras buvo kančios ir nepriteklaus vieta, įskaudinusi visą lietuvių tautą. Dabar, matydamas šitą grožį, galutinai suprantu, kad Sibiras čia nekaltas, o už viską atsakinga barbariška tuometinė santvarka. Sibiras, manau, atvirkščiai, buvo vieta, kuri priglaudė lietuvius nuo to pasaulio, kuris su jais taip neteisingai pasielgė.

Dienos pabaiga. Ją užbaigiu gulėdamas su Benu, Ieva, Monikute ir skaičiuodamas krentančias žvaigždes.

Liepos 25 d.

Šiandien buvo didinga diena. Buvo padarytas didelis darbas, kurio metu sutvarkėme Balachtašo kaimo kapinaites. Įėję į jas pirmiausia pamatėme taigą, kurioje matėsi vienas kitas pasviręs kryžius. Netrukus, kai ėmėmės darbo, atidengėme nuvirtusiuosius. Kiekvienas kryžius buvo tarsi atradimas. Kaskart nuimdamas samanas laukdavai, ar pamatysi kokį užrašą, kokia atsivers kryžiaus apdaila, kiek jis tvirtas. Iki pietų spėjome atlikti paruošiamuosius darbus kryžių pakėlimui.

Iškilo neatidėliotinų administracinių klausimų, kuriuos reikėjo sutvarkyti telefonu ir rusų kalba. Buvome tolokai nuo gyvenviečių, todėl reikėjo kulniuoti apie 5 kilometrus tam, kad surastume mobilų ryšį. Mantas paprašė manęs padėti. Taip per dieną atlikome du reisos – iš viso apie 20 km. Šiek tiek gailėjausi, kad tai sutrukdė man sudalyvauti svarbioje kapinių tvarkymo dalyje pakeliant kryžius. Iš kitos pusės gal ir gerai, kad manęs nebuvo, nes galėjau palyginti aplinką, kokia jina buvo ir kokia tapo, ir kiek darbo įdėta. Įžengus ir pamačius visus 12 aukštų ir išlakių kryžių, šiurpuliai bėgioja po kūną, nes supranti, kokia sakrali tai vieta. Saulės gaisrai, besiskverbiantys pro medžius, sustiprino tą įspūdį.

Apsiėmiau sukalti mūsų atsivežtą kryžių. Buvo iškasta duobė, sumaišytas betonas joje. Pagarba vyrams, kurie nepaisydami dienos nuovargio, tempė iš pakalnės į kalną akmenis tam, kad būtų tvirtesnis betonas. Visų bendru darbu tas kryžius atsistojo. Žiūrint į jį supranti šios vietos šventumą. Supranti, kad egiptiečiai turi savo piramides, romėnai katakombas, o mes turim savo šį kalnelį, ant kurio visą laiką išliks skaudžios tautos istorijos atmintis. Supranti, kad gal ir nedidelis šis kryželis, bet po juo glūdi menininko siela, visos grupės triūsas ir visos tautos viltys, kad tai daugiau nepasikartotų ir kentėję būtų prisimenami.

Pasimeldžiu.

Liepos 26 d.

Pirmas mūsų rimtas žygis pėsčiomis. Nuo Balachtašo iki Maturu. Nors galvojom, kad teks nemažai paėjėti, bet pakeliui sugebėjome susistabdyti UAZ'iką, sumesti kuprines, daiktus bei merginas, o patys pasišokinėdami 40 laipsnių karštyje pasiekėme Maturu miestelį.

Iš visos ekspedicijos buvo renkama grupė, važiuosianti į Miziugolo kaimo, kurio jau nėra, kapinaites. Vakar neturėjau galimybės tvarkyti kapinių Balachtaše, todėl turėjau prioritetą važiuoti. Važiavome vėl su UAZ'iku. Stebėjau šios pagyvenusios, bet vis dar judančios mašinos pravažumu – kirtome upes, purvynus, miškovežių išvažinėtus kelius. Užtrukome klaidžiodami ir ieškodami tų kapinaičių, bet šiaip ne taip kanapių laukų apsuptyje, ant šlaito, jas suradome. Keli kryžiai stovėjo, keli gulėjo. Vienas iš kryžių paliko didelį įspūdį, nes buvo beveik 9 metrų aukščio.

Grįžom į Maturą ir važiavom į Taštipą. Sėdėjau, kartu su ekspedicijos vadovu Gintautu Alekna, su kuriuo visą kelią turėjau įdomų pokalbį apie jo veiklos tikslus, perspektyvas ir sunkumus. Jį daro neeilinė asmenybė vien tai, kad jis jau yra dalyvavęs 36-ose atskirose ekspedicijose, ir turi neįkainojamą informacijos apie tremtinių kapus duomenų bazę. Be jo mūsų ekspedicija būtų tik klaidžiojimas po taigą.

Atvykus į Taštipą buvom apgyvendinti mokykloje, vakarieniavome šalia esančiame muziejuje. Stasė ir Kęstutis kaip visada aukščiausiam lygyje paserviravo stalą ir turėjome tikrai gražų pasisėdėjimą savo būryje, kuriame taip pat buvo ir istorikė iš muziejaus. Smagu matyti besiformuojančią komandą, kuri supranta gerai mūsų ekspedicijos tikslus. Dėl to nekyla bereikalingų įtampų grupėje.

Kritau į lovą su drabužiais ir užmigau saldžiu miegu.

Liepos 27 d.

Šiandien buvo viena iš geriausių ekspedicijos patirčių. Sutvarkę Arbatų kaimelio kapinaites ir turėdami žinių, kad kažkur yra gyvų gyvenančių lietuvių, patraukėm į kaimą jų ieškoti. Pirkdami bandeles, paklausėm pardavėjos, ar ji žino kur gyvenantį kokį lietuvį. Ji prisiminė, kad gyvena toks Zagolskas ir apytiksliai nurodė, kurioje vietoje. Įdomus faktas tas, kad bandelės, kurias pirkome, buvo kepamos kaimo kepykloje, kuriai vadovavo jo dukra Ramutė. Susitikome 84 metų senuką Eduardą Zagolskį. Tai lietuvis, kilęs iš Lazdijų rajono, Kapčiamiesčio kaimo. Nors ir seniai jis Sibire, nors ir niekas su juo nebekalba lietuviškai, bet jis į mus prabilo gryna lietuvių kalba. Dzūkuodamas jis pasidžiaugė tuo, kad kažkas atvyko jo aplankyti iš Lietuvos ir sakė, kad laukė mūsų. Kalbėjom apie visą jo gyvenimą, kaip keitėsi jo butis. Dar kartą iš jo pasakojimo įsitikinau, kad vietiniai vertindavo atitremtus lietuvius už jų darbštumą, išradingumą, pareigingumą. Jį matyti ir girdėti buvo tikra dovana.

Jo pasakojimas buvo kažkuo kitoks, nei mums įprasta iš tremtinių girdėti. Jis, pasakodamas apie savo gyvenimą, vis akcentuodavo, kad jam gyvenant Chakasijoje nieko netrūko – duonos, valgyt turėjo, buvo vertinamas kaip „šoferis“ ir net gaudavo kuo apsirengti. Ką jis ten toj Lietuvoj būtų veikęs grįžęs, kai visi artimieji žuvę arba išmirę? Pradžioje tai buvo keista girdėti ir gal net savotiškai liūdna. Bet po to, toliau beklausant jo, lyg ir pasirodė, kad visa jo kalba yra tarsi pasiteisinimas, kodėl jis negrįžo. Jis šnekėjo tarsi dabartiniai emigrantai, bet jo kalba taip pat ir labai skyrėsi – jis nesakė, kad Lietuva kažkuo bloga, kad ten „bananų“ ar „stebuklų“ kraštas. Ne. Jis tiesiog sakė, kad atrado savo laimę čia. Jis nekaltino Lietuvos dėl savo bėdų, sunkumų ar nepriteklių.

Išeinant aš jam įsegiau ženkliuką su Lietuvos vėliava. Mačiau ašaras. Kažkas pasakė, kad negraudinčiau senelio. Tose ašarose buvo viskas, ko jis nepasakė, tose ašarose buvo ilgesys.

Pajudėjęs jis dar mojavo ir šūktelėjo „Sudiev, vyrai“. Supranti, kad tai greičiausiai paskutiniai jo žodžiai gyvenime, ištarti lietuviams lietuviškai.

Iš Arbatų nuvažiavome atgal į Taštipą ir iš ten į Abakaną. Važiavome su žiguliuku. Kad įsivaizduoti mūsų kelionę iki Abakano, reiktų įsėsti į dežę, įsijungti visu, kiek įmanoma, garsu muziką ir tą dežę paleisti lėkti 130 km/h greičiu, dažnai išlekiant į priešingą juostą. Ir visą tą dėžutę valdo vos kelis žodžius per kelionę pratariantis „dušmanas“. Taip lėkėme beveik 150 km. Abakane laukė Družba ir vakarienė iš lėkščių, bei įdomus visos komandos vakarinis pasisėdėjimas.

Liepos 28 d.

Šiandien šiek tiek laiko turėjome sau. Nusipirkome vieną kitą suvenyrą, išsiuntinėjome atvirutes artimiesiems, aplankėme miestą ir muziejų, išgėrėme giros iš statinės ir limonado iš automato. Kalbant apie patį miestą, tai jis atrodo gyvas, žmonių yra. Silpnoji miesto pusė man pasirodė komunalinės paslaugos, nes miestas buvo gan netvarkingas, vejos nesutvarkytos ir pan. Architektūra – sovietinės, įvairių laikotarpių, dėžutės.

Išvažiavome už Chakasijos ribų. Visą kelią apie 150 km., važiavome susispaudę kaip šprotai skardinėje, pasidėję ant kelių kuprines. Jau ne pirmas kartas, kai važiuojame taip susispaudę. Išlipi iš autobuso, o kojos visiškai neklauso, nes nutirpsta. Bet dažnai verta pakentėti, nes tokiais atvejais vairuotojai nuveža už piimtinėses kainas. Šį kartą beveik buvo tas pats, tik prisidėjo dar tai, kad vairuotojas jau nuo naujų metų nebuvo matęs savo tetos, kurią labai norėjo aplankyti. Ta teta mums labai padėjo. Visą laiką netrūko mums vandens, nes nuolatos vairuotojas atveždavo iš savo tetos po bidoną.

Apsistojome prie tvenkinio, kuris buvo netoli gyvenvietės. Vietos aplinkui labai gražios, nemažai stovyklaujančių ir be mūsų.

Šiandien turėjau daugiau laiko dienoraščio rašymui. Taip ir padariau. Bet rašyti kartu dar prisijungė trys kiti ekspedicijos nariai. Mėnesienoje, ant kažkokio keliuko šlaito, su prožektoriais ant galvos susėdo keturi rašytojai. Manau tikrai sukėlėme nemažai klausimų miško takeliu pravažiuojančiai vienai kitai mašinai.

Susimąščiau, kad ši diena jau yra antroji ekspedicijos pusė. Pats laikas įvertinti, kas buvo padaryta ir kas dar liko. Pirma pusė man labai patiko. Norisi, kad ir pabaiga būtų tokia pati turininga, priverčianti susimąstyti ir paliekanti daug neišdildomų įspūdžių. Buvo pasiūlymų gal likusias dienas praleisti kur nors ramiai, rašant dienoraščius, nes ir taip nemažai jau padarėme ir nuvažiavome. Būtų smagu gal taip padaryti, bet nesinori. Norisi likusias dienas praleisti dar turiningiau. Norisi parsivežti kuo daugiau įspūdžių, pamąstymų, kurie išliks ilgam ir galėsiu jais pasidalinti su likusiais Lietuvoje.

Liepos 29 d.

Atsikelti žadintuvo nereikėjo. Iš miegų pažadino šūviai! Kas kelias sekundes po vieną šūvį. Vieną akimirką spėlioju, gal medžiotojai? O gal prisigėrę vietiniai ateina susidoroti? Tai, ką pamačiau, nustebino – aplinkui stovyklavietę ir jos viduje mūkė dešimtys karvių. Keista, kaip jos mūsų nesutrypė. O šūviai, pasirodo, buvo visai ne šūviai, o botagų kirčiai. Botagais švaistėsi ir ant karvių nesavais balsais staugė du piemenys. Mes, pasirodo, stovyklavietę įkūrėme ant tako, kuriuo kiekvieną rytą karvės varomos į ganyklas. Apie tokius kerdžius tik vaikysteje V. Krėvės apsakymuose buvau skaitęs, o čia teko gyvai susitikti.

Šiandien mūsų taikiklyje Mingos gyvenvietės kapinaitės. Suformuojama apie 10 žmonių grupė ir važiuojame keliasdešimt kilometrų. Šios kapinaitės matosi neapleistos, dar naudojamos. Bet lietuviškoji jų dalis apaugusi tankiais krūmokšniais. Imamės darbo ir po truputį atsiveria tikrasis jų vaizdas. Su Benu ėmėmės darbo su vienu vos gyvu mediniu paminklu. Jį apipjaustėme, sutvirtinome ir taip prikėlėme naujam gyvenimui. Taip pat įdomu, kad Eglė šiandien betvarkydama vieną kapą aptiko žmogaus kaukolės dalį. Gintauto manymu, ji galėjusi likti nuo tų laikų, kai buvo leista parsivežti mirusiųjų artimųjų palaikus. Gal iškasinėjant buvo netyčia užkabintas kitas kapas ir su žemėm išmesta. Perlaidojom tam pačiam kape iškasę šiek tiek gilesnę duobę.

Mus iš kapinių išlydėjo trys palikti kniaukiantys kačiukai. Matyt kažkas pamatė, kad mes kapinėse ir tikėjosi, kad juos pasiimsime kartu. Gaila, bet neturėjome kur jų dėti. Kai kurios merginos net ašaras išspaudė.

Kaimai, kuriuose mes buvome, turi nemažai panašumų. Nameliai dažniausiai juodos, rudos medžio spalvos. Išryškinami ir gražiai nudažomi du, trys namo langai, priderinami ornamentuoti raižiniai. Dažniausiai vieno aukšto. Kiemas aptveriamas didele aukšta tvora. Tai greičiausiai dėl to, kad nelįstų gyvuliai iš gatvės, o gal ir, kad kaimynas nežvilgčiotų. Už kiemo dažniausiai yra daržas, kur auginamos įvairios daržovės, tarp jų ir bulvės.

Kalbėjau šiandien su kaimo vaikais apie jų svajones ir jų gyvenimą. Vienas vaikinukas labai gyrėsi, kad mokykloje jis net yra užsirūkęs ir ne kartą, net keiksmazodžiu pasiuntęs mokytoją. Kiti stovėdami kikenė. Toliau porino, kad „normaliems“ užtenka ir devynių klasių – be abejonės, jis tiek ir baigsias – o mokslai universitete, ar kur aukščiau, yra nesąmonė. Jam bent jau tėvai taip sakė. Stengiausi paaiškinti, kad jei nesimokysi tai bus kaip tam, kur prie parduotuvės (turėjom apsižodžiavimą su vienu neblaiviu, visą laiką besikeikiančiu vietiniu,

kuris buvo pusiau nuogas ir jo kūną puošė daugybė tatuiruočių). Jis pagalvojo ir nuvažiavo su kitais vaikais. Nežinau, ar pasiekiau jo mintis, bet manau, kad kada nors jis apie tai pagalvos. Rytoj grįžtam į Chakasiją. Paskutinis etapas – Sarala.

Liepos 30 d.

Visos ekspedicijos metu planai keisdavosi kas valandą. Vieną valandą planuojam važiuoti į vieną tašką. Po to vairuotojas iš niekur nieko užsikelia pasakiškas kainas, arba prisigeria. Suradę kitą, kuris gali nuvežti kitur, keičiam planus.

Ši diena greičiausiai buvo planų keitimosi viršūnė. Grįžtant į Abakaną buvo planas važiuoti į Saralą, nes ten nusimatė nemažas darbas, taip pat pažadėjome vienam žmogui išbarstyti Dzūkijos žemę Saraloje – vietoje, kur susitiko jo senelis ir močiutė. To prašė jo senelis. Po to planai dėl įvairių priežasčių pasikeitė ir jau turėjome važinėti tik aplink Abakaną ir turėti daugiau lengvo pobūdžio kapų paieškas su nemažai laisvo laiko. Nežinau kodėl, bet tai mane stipriai išmušė iš vėžių. Jaučiau, kad Saraloje mes reikalingi ir tai bus vienas iš didžiausių atliktų darbų visos ekspedicijos metu. Dar per anksti ilsėtis.

Pradėjus važiuoti naujai suplanuotu maršrutu ir vos aplankius pirmąsias kapines, mus vežęs vairuotojas netikėtai pakėlė kainą. Tai greičiausiai pats geriausias blogas įvykis visos ekspedicijos metu, nes po to viskas sugrįžo į tinkamas vėžes. Grįžome į Abakaną ir sugalvojome paskambinti šauniajam Borisui. Šiaip ne taip prisiskambinome. Nors jis ir nebuvo tuo metu Abakane, bet pažadėjo padėti. Po kelių akimirų jis jau buvo mums suradęs vairuotoją, kuris pasiūlė priimtina kainą ir ne bet kur, o į Saralą! Nors laukė dar 400 km. iki Saralos, nors ten nuvažiuosime tik sutemus ir nežinome, net kur ir kaip apsistosime, bet aš jaučiausi laimingas. Dabar galėsiu didžiutis, kad padarėme viską negailėdami jėgų, kad

lietuvių atminimas būtų įamžintas ir parsivežtume turtingus įspūdžius, kuriais galėsime dalintis susitikimų su visuomene metu.

Sužinojau, kad Borisas greičiausiai mus ir nuveš į Krasnojarsko aerouostą ir nereiks daryti lanko per Abakaną. Šventasis...

Liepos 31 d.

Vakar atvažiavus į Saralą, mus pasitiko tamsa. Per daug nesvarstę ir įkūrėme stovyklavietę tarp upelio ir kapinių. Ryte atsikėlę lengvai nustebome, nes, nors ir strategiškai patogi vieta, bet mes įsikūrėme kaimelio šiukšlyne.

Prieš akis – didžiausias ekspedicijos žygis link buvusios Cibulos gyvenvietės. Kaip po to paaiškėjo, nuėjome apie 30-40 km. Ėjome neseniai išmintomis meškų pėdomis per taigą. Turėjome visi eidami ūbauti, tam, kad netyčia nesusitiktume pakeliui kokios rudosios. Pasiekę Cibulos gyvenvietės vietą neradome nieko. Išnaršėme visas apylinkes, bet ten nieko nebuvo. Kaip po to paaiškėjo, tose vietose jau seniai niekas negyvena, o kapines greičiausiai pasiglemžė gaisras, o kas ir liko, tai buvo sulyginta su miško technika. Šiuo atveju jaučiausi šiek tiek nusivylęs, bet kai pagalvoji dabar, bent jau tikrai aišku, kad jų nėra ir galima bus pereiti prie kitų išlikusių paieškos ir priežiūros. Mus, grįžtančius, jaudindamasis pasitiko Juozas su savo motociklu. Sakė labai jaudinosi. Jis pats pagal kilmę lietuvis, bet jau nebešnekantis lietuviškai. Gyvena Saraloje. Pas jį buvome užsukę ryte. Visą laiką būnant Saraloje jis mumis labai rūpinosi.

Cibulos paieškos buvo pagrindinis dienos uždavinys. Tai, kad atsirado galimybė dar nuvažiuoti į Juzikų gyvenvietę, buvo malonus netikėtumas. Atsirado žmogus, kuris tiksliai žinojo Juzikų kapinių vietą ir nedidelę mūsų grupę nuvežė ten. Bet, kaip ir Cibuloje, taip ir

Juzikuose, mūsų laukė nusivylimas. Kapinaitės buvo labai drėgnoje vietoje ir didelė dalis kryžių jau buvo pasiglemžta, o tie, kurie likę, nelabai panašūs į lietuviškus, daugumoje su ukrainietiškais užrašais. Buvo keista išgirsti, kad ta vieta, kur buvome, dar visai neseniai buvo gyvenama ir tas vos pravažiuojamas miško keliukas buvo pagrindinė kaimo gatvė.

Šiandien diena tarsi turėjo būti kupina nusivylimo – neradome lietuvių kapų nei Cibuloje, nei Juzikuose. Bet jaučiuosi labai gerai. Turim tikslias tų vietų koordinates. Be abejonės, gaila, kad neradome iš tolo matomų besistiebiančių lietuviškų kryžių, bet taip jau gyvenime kartais nutinka. Žinau, kad kaip komanda mes padarėme viską.

Šiandien paskutinis vakaras su Gintautu. Sugalvojom, kaip su juo atsisveikinti. Sudėliojom per naktį didelį užrašą „AČIŪ“ ant kalno šlaito priešais jo palapinę. Ryte pabandysime padėkoti jam, Chakasijai ir visiems kitiems, kas padėjo.

Rugpjūčio 1 d.

Šiandien atsisveikinome su Gintautu. Padėkojom visi ratu už jo įdėtą darbą, įteikėm mūsų skautės Kamilės numegztą draugystės virvutę. Jo rankos paspaudimas ir palinkėjimas „Iki susitikimo“ buvo labai nuoširdus ir paprastas. Mums didžiausias įvertinimas buvo tai, kad jis įvertino visą komandą – „5 balai!“. Tai didžiausia padėka visiems ir jų triūso įvertinimas.

Sutvarkėm paskutines Saralos lietuvių kapines. Ekspedicijoje daugiau neturėtų būti pakeliui jokių kapinių.

Skaudus buvo vienas susitikimas su lietuve tremtine. Vakar ryte buvom užsukę pas ją. Girdėjom gandus, kad lyg ir ji turinti problemų su sveikata. Sutikus ją, ji maloniai pasisveikino, trumpai papasakojo apie savo gyvenimą Sibire. Žvalgybos grupėje buvome tik trise – aš, Mantas ir Gintautas. Susitarėme, kad užsuksime rytoj su visa likusia ekspedicija,

kad galėtų visi išgirsti jos patirtį. Šiandien atėjus mus pasitiko tik lojimas. Šuo neleido priėti arčiau namo. Nuolatos šaukėme per tvorą ir jos ieškojome, buvom nuėję iki parduotuvės, kur mums pasakė, kad ji turėtų būt namie. Vėl grįžome. Kaimynai sakė, kad turėtų būti namie. Perlipau tvorą, pabeldžiau į langą. Kažkas lyg ir išėjo. Išgirdau tik balsą, kad eitume iš čia, kad ji nieko nenorinti. Buvo nemalonu tai girdėti. Taip pat skaudu, kad niekas iš grupės su ja taip ir neturėjo galimybės pabendrauti. Kaip tyčia atvažiavo jos dukra, kalbanti jau tiktai rusiškai. Padavėme jai suvenyrus iš Lietuvos, palinkėjome gerų dienų ir išėjome. Gaila, kad būtent šiandien liga paėmė viršų.

Buvo belikusi viena užduotis – išbarstyti Dzūkijos žemės grumstelį Saraloje. Užsiropštėme ant to kalno, kur buvom sudėlioję „AČIŪ“. Atsivėrė vaizdas į kapines. Visi sustojome į eilę ir su skaičiumi „trys“ išbėrėme visas žemes, nuo šlaito kapinių kryptimi. Dabar jau viskas. Belieka laukt Boriso.

Borisas kaip visada tiksliai atvažiavo, kaip ir žadėjo – 23.00. Be šito žmogaus atsidavimo ir rūpesčio nebūtume sugebėję padaryti tiek daug ir taip tiksliai Susėdom į autobusą.

Rugpjūčio 2 d.

Naktis buvo ilga. Paryčiais turėjome pasiekti Krasnojarsko aerouostą, todėl turėjome važiuoti visą naktį. Borisas visą parą nemiegojęs, važiavo išnaudodamas paskutinius valios likučius. Sėdėdamas priekyje stebėjau, kaip jam merkiasi akys, kaip jis kovoja iš visų jėgų su miegu. Gėrė kavą, visą laiką save masažavo, tam, kad snaudulys nepaimtų viršaus. Visą laiką stebėjausi, kaip šis žmogus atiduoda visą save, tam, kad ištesėtų savo žodį ir nuvežtų mus laiku iki pakylant lėktuvui. Krasnojarske jo paklausiau, ką dabar veiks mus nuvežęs, atsakė,

kad dabar galės ramiai prigulti. Be tokių žmonių atsidavimo ir pagalbos nebūtume padarę to, ką padarėme.

Keista buvo skristi link Maskvos – išskridome 8, atskridome 9 val. Viso skridome 5 val. Dėl laiko juostų skirtumo turėsime daugiau laiko Maskvoje.

Pagaliau esame lietuviškoje salelėje Maskvoje. Maloniai nudžiugina lietuvių kalba ir galimybė nusiprausti. Sniego baltumo rankšluosčiai greitai įgauna rudą spalvą.

Įgaliotas ministras Rusijoje (t. y. Ambasadorius) mus svetingai priima ir aprodo kelias įdomias Maskvos vietas. Tarp jų ir istorinę Lietuvos ambasadą, esančią šalia dabartinės. Atsivėrusios tarpukario istoriją menančios sienos taip ir prašosi būti išnaudojamos. Kaip? Ateitis parodys, bet tai labai tinkamos patalpos tiek lietuvių bendruomenės Maskvoje stiprinimui ar įvairiems reprezentaciniams priėmimams. Taip pat jautėmės pagerbti, kai pats ambasadorius nepasididžiavo ir mus palydėjo iki parduotuvės ir parodė, ką verta parvežti namiškiams lauktuvių. Nors ir Lietuva pralošė Prancūzijai, ambasados parodytas dėmesys mums paliko gerus įspūdžius.

Sėdime kupe. Su Stase sėdime prie lango ir mojuojame ir šypsomės perone pasiliekantiems. Taip išbandome teoriją, kad pasidalinę šypsena su kitais, ją gausi atgal. Įsitikiname, kad tai ne teorija, o faktas. Šypsomės ir dėl to, kad judame link namų, visos mintys apie artimuosius. Trumpam grįžtu į Sibirą. Mąstau apie, tai ką padarėme, ką patyrėme. Prisimenu Balachtašą, Eduardą Zagolskį, kryžių, gamtą, Gintautą ir t.t. Atmintyje bandau viską susidėlioti tarsi į mažą stalčiuką, kuriame viskas būtų išsaugota. Tai bus mano vienas atminties deimantų, kuriuo pasidalinsiu su Lietuvoje esančiais. Nesinori nieko pamiršti.

Ekspedicija, manau, buvo tobula – fantastiška komanda, daug įspūdžių ir minčių, tarsi Dievo atsiųstas geras oras, turiningai susiklostęs maršrutas ir pan. Prie viso to prisidėjo ir vakaro

pokalbis su vienu iš traukinio keleivių, kaip vėliau paaiškėjo, Lietuvos žydu. Jis mus iš tolo stebėjo ir vėliau užkalbino. Savo įžvalgomis ir patirtimi padėjo reziumuoti visą ekspediciją ir pateikė įdomių pastebėjimų. Jo požiūriu (jis baigęs VU istoriją, bet dabar užsiima verslu), mūsų ekspedicija turi didelę prasmę ir jis mums linkėjo kuo geriau tai suprasti. Atkreipė dėmesį, kad mūsų komanda pasirodė labai vieninga. Nedažnai jis tokią matąs. Pats papasakojo savo istoriją, apie tai, kad jis, nors ir turėjo galimybę, bet nevažiavo į Izraelį. Vis dėl to jis jaučia labai stiprią trauką Lietuvai ir nusprendė čia pasilikti. Patarė skirti daug laiko grįžus savo artimiesiems, nes jie gal net labiau negu mes jų, mūsų pasiilgę. Apibendrinant visą pokalbį liko įspūdis, kad visi kelionės patyriai tarsi pradėjo deliotis į reikiamas lentynėles.

Rugpjūčio 3 d.

„Ekspedicija pasibaigia, misija ne!“ – „Mes – už Lietuvą!!!“

Lipam iš traukinio. Dėmesio daugiau, negu galėjau įsivaizduoti – pilna žurnalistų. Akimis ieškau artimųjų. Pamatau. Nusišypsau. Smagu, kai esi laukiamas. Aš irgi jų laukiau.

Jaučiu, kad tai, ką patyriau, svarbu ne man vienam. Jaučiuosi tarsi parvežęs nematerialių naudingųjų iškasenų iš Sibiro.

Pirmas dalykas, ką padariau grįžęs namo, nuvykau pas tremtinę, kuri buvo išstremta į Chakasiją ir kurios pasakojimas mane išlydėjo į ekspediciją. Nuvežiau didelę padėką ir kedro riešutų. Dabar jos istoriją girdžiu visai kitaip, giliau priimu ir lengviau įsivaizduoju ten buvusias sąlygas. Jaučiu atsiradusį ryšį.

Kažkas yra pasakęs, kad žmogus, nežinantis savo istorijos, visada liks vaiku. Tikiuosi, kad bent šiek tiek paaugau.

Ačiū suteikusiems galimybę tai pamatyti. Tikiuosi ateinančiais metais sugebėsiu savo patirtį kuo geriau perteikti.